

Social
Representations and
the Sociology of
Everyday Actions

REPREZENTĂRILE SOCIALE ȘI SOCIOLOGIA ACTELOR COTIDIENE

GILLES FERREOL

*Social representations may be considered as a *sui generis* reality which translates the transcendental features of collective consciousness, as a means for categorising persons and behaviours, as an instance which intermediates ideologies and practices or as a specific form of symbolic thinking. Whatever the stand, their contents refer to informations and opinions which belong to a person or a group, acting as an interface between the subject and the object or between the image and the meaning. They offer models or analytical frameworks for better understanding the generation of common sense and the mentalities dominant in a period of time.*

In funcție de temele și de grilele de lectură, reprezentările sociale pot fi considerate ca o realitate *sui generis* ce traduce pregnanța și caracterul transcedental al conștiinței colective, ca un instrument de categorizare a persoanelor și a comportamentelor, ca o instanță intermedieră între ideologii și practici sau ca o formă aparte de gândire simbolică, avându-și propriile reguli de construcție și de difuzare (D. Jodelet, 1989). Oricare ar fi punctul de vedere adoptat, asemenea "producții" se definesc printr-un conținut ce presupune - de exemplu - informații sau opinii, se raportează la un individ sau la un grup și se situează la interfața obiectului cu subiectul, a imaginii cu semnificația, furnizând modele sau cadre de analiză susceptibile să ne facă să înțelegem mai bine formarea unui sens comun prin anume operații (retentie selectivă și schematizare structurantă, mai ales) sau proceduri (printre care cele relative la ancorare și la obiectivare). Dimensiunea cognitivă este aici esențială, după cum o arată diferite contribuții referitoare la psihanaliză (Serge Moscovici) sau la nebulenie (Denise Jodelet), la inteligență (Gabriel Mugny) sau la putere (Claire Béliste și Bernard Schiele).

Normele și reprezentările care ne ghidează acțiunile nu sunt imuabile. Intervin ajustări, au loc modificări sau atenuări. Mentalitățile predominante reflectă atmosfera unei epoci și ne furnizează informații prețioase despre modurile de a gândi sau de a se distra. În acest dispozitiv, examinarea celor mai rutiniere conduite ocupă un loc aparte (A. Coulon, 1987).

Structurile antropologice ale imaginariului

Dacă strategiile și comportamentele actorilor pot fi de obicei reperate prin conjugarea a numeroși parametri: vîrstă, sex, apartenență politică, credințe religioase, statut socio-profesional, cod cultural..., "valorile intimității" ce compun universul nostru cotidian (ritualuri, activități casnice, igienă corporală...) nu se lasă sesizate cu aceeași ușurință și pun, din contra, redutabile probleme de metodă.

În afara câtorva investigații promițătoare (datorate mai ales unor autori ca Philippe Ariès și Robert Mandrou), cercetările realizate în acest domeniu rămân, în cele din urmă, foarte limitate. Puținătatea mărturiilor, fragmentarismul și incertitudinea surselor documentare explică în bună parte situația. În măsura în care atinge domeniul imaginariului, această istorie a sensibilităților bulversează profund reperele obisnuite și certitudinile tradiționale. Nu există o evoluție sigură sau explicații globale; ne aflăm la ora tatonărilor și a intuițiilor. Nu putem, într-adevăr, sesiza decât elementele exterioare, indirecte și dificil de interpretat; suntem astfel confruntați cu o istorie în același timp dedicată explorării, "impresionistă" și plină de surprize.

Istorie "poroasă" deci, necesarmente lacunară și care, prin subiectivitatea ei, va părea unora superficială sau arbitrară. Demers esențial, totuși, și pe care trebuie să-l încurajăm căci, dincolo de insuficiențele inerente, el afirmă pentru prima dată necesitatea luării în considerație a unor fapte și gesturi deliberat lăsate până acum în umbră ca fiind minore, anodine sau accesori (E. Goffman, 1973). Cum ar putea fi abordate procesele de vrăjitoare fără să ne raportăm

la acest cerc al friciei care îi învăluie pe toți protagonistii: vrăjitori, inchizitori, judecători...? La fel, demografia istorică trebuie (și poate) oare să se limiteze la considerații pur cantitative fără să invoke "nivelul de speranță existentială" al indivizilor în stare să procreeze?

Insistența asupra diferitelor figuri ale "imaginariului cotidian" nu privilegiază în nici un fel categoriile absurdului, ale confuziei sau ale iraționalului. Este vorba, de fapt, de acordarea unui statut clar unor registre care nu îl aveau încă. Este vizată în fond experiența umană, mai exact modul în care este ea exprimată înainte de conceptualizarea ei de către gândirea logică. Temă ilustrată anterior, în diferite moduri, de un Gaston Bachelard, un Henry Corbin sau un Mircea Eliade (G. Durand, 1969).

Câteva ilustrări

În sa Istorie a cotidianului în secolul al XIX-lea nivernez (Mouton, 1977), G. Thuillier a consacrat lungi pasaje diferitelor aspecte ale "Câmpului infraistoric": scrisul, zvonurile, materialele, culorile... Trei mari rubrici pot fi astfel distinse:

- percepția (privirea, formele);
- stările (reveria, lacrimile, rugăciunea, purificarea după lăuzie, somnul);
- "zonele obscure" (idiotia, clandestinitatea, sinuciderea).

Cea mai mare parte dintre aceste expuneri se sprijină pe date fapte foarte precise. Numeroase "suporturi" (arhive notariale, memorii medicale, jurnale intime, manuale de folclor, istorii trăite) au fost repertoriate în acest scop. Fiabilitatea anchetelor și a instrumentelor folosite (recensăminte, nomenclaturi, grile de clasificare) trebuie să fie examinată în deplină cunoștință de cauză. Arheologia

idioției, de exemplu, s-a lovit multă vreme de numeroase dificultăți: muștenia familiilor în chestiune, conflicte de doctrină între medici și pedagogi, confuzii conceptuale (până în 1830-1840 se distinge încă destul de prost, din punct de vedere medical, imbecilitatea de epilepsie, cretinismul de simplă întârziere mentală). O constatare similară poate fi făcută în ce privește sinuciderea, act misterios și derutant, ale căruia motive sunt dificil de elucidat, și aceasta cu atât mai mult cu cât tabuurile care îl înconjoară (reacții ale anturajului, ale clerului sau ale administrației) rămân foarte vîi chiar dacă, în schimb, se schițează o anumită tendință către banalizare.

Cât despre cuvântul "clandestin", el este foarte des folosit către 1830-1850 de către autoritățile polițienești pentru a stigmatiza ceea ce nu este declarat și nu face obiectul unui mijloc de supraveghere sau de control. Se vor denunța în bloc existența cabaretelor nerepertoriante de către serviciile fiscale, vânzarea ilicită de produse farmaceutice de către congregațiile religioase, frecvențarea caselor de toleranță care nu răspund normelor de igienă și de salubritate publică sau folosirea frauduloasă a anumitor instrumente de comunicare (în 1846, telegraful din Montenoison nu era oare rezervat în principal unor speculații de bursă între Paris și Lyon?). Interdicțiile de ordin politic loveau fără deosebire, în această epocă, ligile și societățile secrete, de genul faimoaselor "mariene", ale căror protocoale de primire - schimb de parole și de semnale - erau un model al genului.

Protejate de o tacere complice, ocolirea și violarea regulamentelor oficiale luau forme foarte diverse: trafic de scutiri de plată, delict de camătă, înțelegeri înainte de adjudecare... În ce privește recrutarea, mulți nu ezitau să folosească prafuri vândute de colportori, ce provocață false oftalmii, și să practice ceea ce responsabilii medicali ai Consiliului de

reformare numeau "trucul paiului": în 1879, sora unui recrut își făcuse obiceiul să insufle "aer cu ajutorul unui păi sau al unei țevi subțiri între pielea și testicolele recruților care se încredințaseră îngrijirilor ei în scopul sustragerii de la serviciul militar" (G. Thuillier, 1985, nota 32, p. 102). În măsura în care trimit chiar în inima conduitelor private, secretele de familie (adesea parțial divulgăte cu ocazia unor scandaluri) și practicile privitoare la corp sau la sexualitate (flagelări, infanticide, moravuri de colegiu...) ar merită mai multe monografii. Un asemenea proiect - destinat să articuleze specificitatele regionale, tradițiile populare și modurile de viață - presupune multă prudență, metodă și un simț acut al relativului și al incertitudinii.

Calități ce se cer cu atât mai mult atunci când avem de analizat somnul sau reveria. Somnul a reflectat, timp de secole, ierarhia averilor: tăietorii de lemn dormeau în colibe de bârne, pastorii pe părmântul gol, servitorii în grăjd. Acesta din urmă constituia nu numai un adevărat "focar de tuberculoză", ci și un "loc de promiscuitate" și de "practici infame". Respectul obiceiurilor seculare era necesar atât în ce privește compoziția asternuturilor și ritmul de schimbare a cearșafurilor, cât și în privința condițiilor de aerisire și a constrângerilor de sezon. În acest sens, disciplina în vigoare în mănăstiri și pensionate religioase nu suferea prea multe excepții: supraveghere a dormitoarelor, practici de mortificare, regula tăcerii. Abia de prin anii 1920-1930 a început să existe o tendință de îndulcire progresivă a acestei "politici a somnului". Se introduc atunci încălzirea și iluminatul în camera de culcare. Somierele "elastice", apoi paturile pliante și canapelele își fac apariția și anunță noutăți tehnice tot mai sofisticate (saltele din buret care nu putrezesc, cu spirale, cu resorturi biconice). Greutatea cuverturilor se ușurează, lenjeria de noapte se transformă, iar igiena de seară

REPREZENTĂRILE SOCIALE ȘI SOCIOLOGIA ACTELOR COTIDIENE

înregistrează progrese substanțiale. Toate aceste modificări trebuie puse în legătură cu evoluția nivelurilor și a genurilor de viață: scăderea prețurilor respective, gust crescut pentru un anume confort, influența modei (a dormi bine a devenit o preocupare de prim rang, abil întreținută de publicitate). Această "moarte efemera" - după cum spune Giraudo - este deci un lucru serios: o dovedesc protestele împotriva zgomotului, creșterea consumului de calmante și de somnifere...

Reveria, pe de altă parte, a fost întotdeauna percepță de către țărani sau analfabeti fie ca un semn de lene, fie ca o practică mai mult sau mai puțin malefică. Biserica însăși exprimă o neîncredere instinctivă față de tot ceea ce era susceptibil să țină de "lumea iluziilor" și să favorizeze "vagabondajul gândirii": carmelitele se vedea obligate să nu vorbească niciodată despre visele lor nocturne. Corpul medical punea, pe de altă parte, accentul pe abuzul de asemenea "divagații" la anumite "spire melancolice" (în general, tinerele palide și languroase, amenințate de "cloroză", de "neurastenie" sau de "anemie idiopatică"). În fața acestor condamnări de tot felul, tradiția populară se singulariza și atribuia viselor numeroase binefaceri: în regiunea Fours, în fiecare vineri 13, se putea discerne într-o dulce torpoare, cu ajutorul unei oglinzi puse sub pernă, chipul viitorului soț... Rolul jucat de învățarea acestor monologuri interioare în dezvoltarea personalității nu va fi totuși recunoscut din plin decât mai târziu, sub pana unui Jules Renard sau a unui Romain Rolland. Acest imaginar al reveriei, împins la extrem de către marii gânditori utopiști, este astăzi scufundat într-o mare de imagini și de informații în care predomină simbolismul și sugestivitatea. Deși deformată și mutilată de amintire, istoria acestor reprezentări onrice merită osteneala să fie analizată, căci ea poate "integra ceea ce se află în margine și dă un

preț vietii" (G. Thuillier, 1985, p. 81).

Trăirea religioasă, experiența credinței accentuează această bogăție. Să ne concentrăm, de exemplu, asupra ceremoniei purificării lăuzelor. Aceasta se leagă de tradiții dintre cele mai vechi (mai ales de sărbătoarea de Purificare a fecioarei), și se aplică în numeroase moduri. Conform legii iudaice, femeia era considerată impură timp de 40 de zile și trebuia să respecte cu scrupulozitate un anume număr de obligații de felul: să nu-și moaie mâinile în apă, să mănânce aparte... După acest termen, Biserica o primea și, prin rugăciuni rituale, o dezlegă definitiv de orice "murdărie". Deși încurajat de episcopat, acest "pios obicei" a dispărut destul de repede către 1930. Să fi fost la mijloc dispariția noțiunii de impuritate legată de corpul femeii? "Medicalizarea" nașterii a antrenat oare un fel de banalizare? Tot atâtea ipoteze ce trebuie aprofundate în vederea unei mai bune înțelegeri a acestei căderi în desuetudine...

Privită din acest unghi, rugăciunea rămâne o sursă inepuizabilă de lumină și de grație divină. Strămoșii noștri îi atribuiau virtuți diverse și infailibile: practicată în fiecare zi, ea trebuia să atragă binecuvântarea divină, să alunge umbrele, să combată vrăjile... Fervoarea populară rămânea puternic înrădăcinată în Tradiție: recitarea rugăciunilor, participarea la pelerinaje... Dincolo de simpla superstiție, pietatea feminină afișa - pe urmele misiunilor și ale confreriilor religioase - o uimitoare vitalitate: ca, de exemplu, cunoscuta dezvoltare a apostolatului sau reânoirea cultului marital. Sensibilitatea religioasă se educa în "cămine de spiritualitate" în care unii nu ezitau să codifice foarte precis posturile și gesturile care trebuiau adoptate. Din acest punct de vedere, influența surorilor de caritate din Nevers nu se limita numai la pensionate și la Școlile normale de învățătoare, ci se repercută asupra întregii societăți niverneze. În raport cu acest model clasic,

rupturi decisive datează de vreo 30 de ani: dispariția anumitor acte cunete de devoțiune (căutarea de indulgențe, rugăciunea pentru sufletele aflate în Purgatoriu), inițierea unor reforme liturgice (abandonarea latinei la oficiere), multiplicarea cercurilor biblice și a vechilor în grup...

Un alt domeniu de cercetare în care prudența se impune: retorica lacrimilor. Se știe că ritualurile privitoare la moarte din mediul rural le foloseau odinioară din plin. Acest "limbaj instinctiv", disimulat din conveniență, era totuși inegal distribuit: cu cât te aflai mai sus în ierarhie, cu atât mai mult funcționau interdicțiile. Variații apreciabile puteau fi, de asemenea, reperate după vârstă sau sex. Semn de slăbiciune și de pierdere a controlului condamnable în anumite ocazii, acest "comportament lacerimal" făcea adesea dovada unei bogății emoționale demnă de elogii. De cățiva ani însă o evidentă "secătuire". Trebuie să interpretăm probabil ca pe o accentuare a presiunii mediului înconjurător, a apariției antidepresoarelor și a euforizantelor, sau ca o mai mare sensibilitate la constrângerile estetice (fetele tinere știu că plânsul urătește!)? Nu putem totuși uita că crizele de lacrimi nu au dispărut în intimitate și că persoanele singure - mai ales cele de vârstă a treia - își suportă tot mai greu situația...

În același timp acțiune și schimb, ancheta și întâlnirile, privirea - ultima temă recenzată - angajează raporturi cu celălalt și capătă un sens la nivel profesional: pădurarul este în stare să cântărească "din ochi" cubajul unui arbore, topitorul evaluatează metalul în fuziune după culoarea "roșu aprins". Controlul câmpului vizual, viu încurajat de Biserică, a luat forme foarte diverse. Pentru a evita concupiscentă și păcatul, se recomandă să nu-ți privești partenerul în față: fetele tinere mai ales trebuiau "să-și plece ochii în fața păsărilor prea colorate, a norilor prea modelați, a bărbaților prea bărbați"

(G. Thuillier, 1985, p. 5). Portul voaletei conferea stimă și respectabilitate. Prevalau și alte credințe: echipa de deochi, neîncrederea în oglinzi. Odată cu alfabetizarea și cu difuzarea noilor surse de lumină s-a instaurat un nou "regim al privirii". A progresat terapeutica oculară, s-au multiplicat consultațiile oftalmologice și s-a generalizat fardarea ochilor. Bilanțul acestor transformări este susceptibil să dea naștere la dezbatere: dacă privirea s-a eliberat cu adevărat de anumite tabuuri, ea a devenit în același timp dependentă de marile mijloace de comunicare audiovizuală. În afară de aceasta, perceperea formelor e mai săracă și peisajul cotidian nu mai este scrutat cu aceeași acuitate.

Reprezentările care subînind operațiile de numărare au evoluat, la rândul lor, profund. Timp de milenii, măsurile au fost solidare cu anumite practici sociale care le instituiau. Ele corespundeau unor cantități diferite în funcție de loc, epocă și obiect măsurat. Picioarul servea la exprimarea spațiului dintre straturile de cartofi, pasul evalua distanțele iar cotul era rezervat lungimii țesăturilor. Relevurile antropometrice, a căror existență începe în preistorie, s-au perfectionat puțin câte puțin în cursul timpului și au adus numeroase servicii colectivității: odată organizate într-un sistem coerent, ele au contribuit nu numai la "satisfacerea eficace a nevoilor cotidiene", ci și la "crearea unor opere de artă nemuritoare, precum bisericile romane, gotice sau baroce" (W. Kula, 1984, p. 17).

Un asemenea sistem era deosebit de comod. Oricine putea să-l înțeleagă: el aducea la un termen comun natura și cultura, mediul și produsele muncii omului. Diferențele individuale care se manifestau încolo cu ocazia cutărei sau cutărei estimări nu contau prea mult, deoarece, pe de o parte, rareori era nevoie de o exactitudine pronunțată și, pe de altă parte, un eventual conflict se putea întotdeauna rezolva prin concesii reciproce. O

REPREZENTĂRILE SOCIALE ȘI SOCIOLOGIA ACTELOR COTIDIENE

observație îndelingată permitea chiar să se stabilească corespondențe între anumite părți ale corpului uman: astfel, la un bărbat de constituție normală, cotul corespunde la "două circumferințe verticale ale capului, de la bărbie la occipital". (ibid, p. 92).

Metode mnemotehnice diverse erau de altfel în vigoare într-o lume a analfabetismului triumfant. În Polonia, la țară, se foloseau două: "creta", cu ajutorul căreia hangiul nota pe o tablă neagră fiecare pahar de rachiu consumat de clienți și "crestăturile" făcute de supraveghetori ca un fel de "chitanțe" pentru o zi de lucru. Folosirea "cretei" sau a "răbojului" declanșa adesea încăierări sau scandaluri (ibid, p. 92).

Pe lângă aceasta, numeroase superstiții erau asociate celor mai uzuale proceduri de cuantificare. În Boemia, către sfârșitul secolului al XVIII-lea, se credea că un copil de 6 ani nu mai crește dacă i se iau măsurile pentru o cămașă sau pentru orice altă haină. În aceeași epocă, țărani bulgari, de teamă să nu măreasca mortalitatea nou-născuților, refuzau să facă acte de naștere. "E păcat" - spuneau ei - "să controlezi hotărările bunului Dumnezeu. Voiam să stim câți copii ne dă și uite că nici ia înapoi" (ibid, nota 1, p. 21). Măsura corpului uman sau a unei anume părți avea, de altfel, un caracter simbolic clar afirmat: un fir sau o pamblică a cărei lungime corespundea circumferinței capului unui bolnav putea fi depus ca ex-voto în vederea vindecării lui; dar puteau (atunci când intenția de a face rău era deliberată) să fie folosite de magia neagră și să ducă la un rezultat funest. Când era vorba de un mort, același obiect suspendat de altar ferea de eventuale vrăji.

Cu toate aceste precizări, am putea crede la prima vedere că în orice societate sau orice sat din epoca preindustrială imaginea predominantă era cea a unui "haos metrologic". Or, nu acesta era cazul. Într-adevăr, măsurile "primitive"

răspundea unei "anume logici, iar "inexactitatea" lor ar trebui relativizată din mai multe puncte de vedere. În realitate, metrologia mai veche - netolerând nici improvizațiile, nici arbitrarietatea - era bazată pe o morală codificată și pe reguli foarte stricte, deși adesea implicate. Orice abatere repetată de la normele stabilite se lovea de vîi rezistențe.

Va trebui totuși să așteptăm Revoluția franceză pentru ca sistemul metric să cunoască în fine o primă dezvoltare: "O asemenea reformă, opera abstractă și rationalistă a cătorva savanți, nu a putut deveni o realitate socială decât odată cu suprimarea privilegiilor feudale și cu proclamarea egalității tuturor cetățenilor în fața legii"; astfel, unificarea măsurilor și a greutăților era imposibilă "fără" noaptea de 4 august și fără Declarația drepturilor omului" (ibid, p. 210). Această unificare a fost ea însăși obiectul unui cult aparte și, ca orice cult, și-a avut martirii săi: "Pe 20 septembrie 1804, Pierre Méchain a murit de friguri la sfârșitul lucrărilor de măsurare a meridianului între Dunkerque și Barcelona, victimă sacrificată pe altarul științei" (ibid, p. 19). Să reținem că toate aceste tentative de armonizare încarnează "un element esențial al luptei pentru putere", aceasta din urmă conferind procedurilor folosite o forță legală și sancționând aspru infracțiunile (prin amenzi, alungări, puneri la stâlpul infamiei, pedepse corporale).

Dincolo de toate aceste anecdotă, se proclamă în sfârșit voința de a trăi viață aşa cum este, în deplina realitate a prezenței și a repetitivului ei. Interacțiunile între istoriografie și memoria colectivă necesită astăzi o analiză mai detaliată, centrată pe evoluția mentalităților.

Noi clasificări

"Francezul mediu" nu este decât o invenție a statisticienilor. Îi sunt asociate

numeroase stereotipuri: caracter urât, spirit descurcăret, individualism... Nivelul de studii, venitul lunar, preferințele constituie elemente de reflecție mult mai interesante. În funcție de problematica reținută (alegerea soțului, determinismele de vot, inegalitățile de patrimoniu), clivajele sau grupările se precizează. Abordările în termeni de "straturi", de "nomenclaturi" sau de profesii și categorii socio-profesionale nu sunt totuși la adăpost de anumite critici. Căci dacă, cu siguranță, "lupta de clasă" nu a dispărut, ea capătă astăzi alte forme: există oameni siguri de slujba lor și alții nesiguri, există cei expuși hazardurilor conjuncturii și cei care se bucură de mai multă protecție... (D. Schnapper și H. Mendras, 1990).

Dincolo de etichetele obișnuite prevalează o mare diversitate (J. Stoetzel, 1983). Presiunea mediului, dar și structura personalității și a circumstanțelor momentului modeleză atitudini și stiluri de viață. Să luăm exemplul Franței contemporane. Încă de la sfârșitul anilor '50 intrarea în societatea de consum se traduce prin prosperitate materială, generalizare a creditului și cumpărare de echipamente. În timp ce cursa către un anume standing mobilizează energiile, progresul și inovația fascinează. Referințele americane abundă: cinemaul hollywoodian declanșează pasiuni, rockul modifică gusturile muzicale, blugii atacă îmbrăcămintea tradițională... Managerii (J. Burnham) și tehnosctructura (J. K. Galbraith) se substituie puțin câte puțin patronajului de drept divin. Firmele multinaționale încarnează puterea și modernitatea. Primele calculatoare lasă să se întrevadă noi perspective.

Această creștere spectaculoasă a bogățiilor duce, în mod neașteptat, la o serie întreagă de repuneri în cauză. Denunțarea birocratiei, a autorității ierarhice și a inegalităților va culmina în mai 1968. Vor apărea atunci noi mize: feminism, ecologie, mișcarea de apărare a

consumatorilor, redescoperirea vieții la țară... Instituțiile sunt aspru criticate: democratizarea învățământului nu este decât aparentă, medicina occidentală îngrijește superficial, justiția nu servește decât interesele claselor dominante. Rigiditatea ambientală împiedică circulația elitelor. Prin "dezvoltarea subdezvoltării" și prin deteriorarea termenilor de schimb, curențul lumii a treia începe să-și mărească audiența. Scrisorile lui Marcuse și ale lui Illich seduc o întreagă generație. Individul nu mai este decât un simplu "suport de structuri", programat de originea sau de poziția lui socială. Această viziune face adesea să se atribuie "instanțelor de orientare" o putere exclusivă asupra destinului membrilor lor. Totul este cît se poate de rău în cea mai rea dintre lumile posibile. Rentabilitatea finanțieră impregnează spiritele: alienarea se opune convivialității.

Respingând în bloc constrângerile legate de productivitate, anonimul marilor ansambluri și standardizarea nevoilor, mentalitatea de "decalaj" încarnează un "front de refuz" în care vor investi toți cei pe care societatea industrială sau criza economică îi sperie sau traumatizează. Aspirațiile profesionale evoluează la rândul lor. O slujbă salariată, cu normă întreagă nu mai corespunde dorinței unanime. Pentru mulți, munca nu mai este decât o activitate printre altele, lipsită de orice dimensiune etică: a te dedica lucrului poate părea desuet. Alte idealuri sunt valorizate acum.

Aspirațiile cu caracter personal vin în prim plan. De la jogging la aerobic, cultura fizică se transformă în cult al eului. Celebrarea propriului corp conjugă estetica, stăpânirea de sine și sentimentul de bunăstare. Această preeminență a "eului" asupra lui "noi" modifică raportul între responsabilitatea individuală și prioritățile colective. Fiecare cetățean devine tot mai conștient de unicitatea lui și urmărește, în felul său, o exigență de

REPREZENTĂRILE SOCIALE ȘI SOCIOLOGIA ACTELOR COTIDIENE

autenticitate. Egalitatea nu este totuști din această cauză alungată din preocupări, cu condiția ca ea să nu ducă la uniformizare. Cât despre fraternitate, ea adună voturile celor mai mulți, chiar dacă în numeroase cazuri ea se exprimă prin corporatism sau prin sindicatocrație.

Criza militantismului, reproșurile de inefficacitate adresate Statului Providență, scepticismul față de mariile proiecte sociale au provocat o anume deziluzie (A. Laurent, 1985). A sunat ceasul pragmatismului. Dacă cercetările recente (Dumont sau Kolm) retrasează cu minuțiozitate geneza acestui respect față de "independență privată", trebuie să observăm și că ne aflăm în prezență nu a unei ideologii abstracte, concepută de câteva spirite profetice, ci și a unei practici cotidiene, descoperită spontan și selectată datorită eficacității ei (practică ce nu a fost teoretizată decât mult după ce a început să existe).

Cu excepția familiei, cele mai multe dintre "cercurile de identificare" nu mai strălucesc ca altă dată (declinul influenței Bisericii, suspiciune față de partidele politice). Asistăm, în cadrul aceleiași mișcări, la reabilitarea profitului și a inițiativei private. Se dezvoltă credințe de substituție. 600.000 de francezi se află în legătură cu sectele: 200.000 de adepti, 400.000 de simpatizanți. Se cunosc actualmente aproape 50.000 de ghicitori, vrăjitori, astrologi, chiromantii. Cifra lor de afaceri depășește 5 miliarde de franci. Să semnalăm, de altfel, că vechile forme de sociabilitate țărănească trezesc încă

nostalgii și sunt adesea idealizate. Pe când unii invocă ipoteza "anomiei sociale" (divorțurile și precaritatea au urmat cuplului unit și meseriei stabile), alții atrag atenția asupra revenirii în forță a valorilor locale, asupra vitalității fenomenului asociativ, asupra virtuților diferențierii (Louis Dirn, 1990; G. Ferréol, 1992).

Toate aceste transformări traduc importanța contextului socio-cultural. Regularitățile observate privesc în același timp procesul de socializare și dinamica raporturilor sociale.

Spre deosebire de interpretările teleologice cele mai curente ("împăcarea" finală a contradicțiilor, concilierea supremă a sensului cu existența), reaprecierea atenției și nu a așteptării (adică o căutare de soluții sau de ajustări punctuale și provizorii, de tip pragmatic) redă clipei prezente, din acest moment, o deplină autenticitate. Conversațiile la Cafeneaua comerțului, numeroasele ritualuri ce punctează majoritatea comportamentelor noastre pot fi percepute în acest sens ca un ansamblu de elemente care, deși încărcate de semnificații, nu sunt din acest motiv regizate de o finalitate prestabilită (M. Maffesoli, 1967).

Această "etică a momentului" este în măsură să determine un progres al reflecției în diferite domenii: sociologie a actelor cotidiene, evoluția mentalităților, stiluri de viață. Se deschide astfel un "program de cercetare" care, prin numeroase aspecte, pare promițător atât prin inspirație cât și prin metodologie.

Note și bibliografie

1. Coulon, Alain (1987) *L'Ethno-méthodologie*, Paris, PUF
2. Dirn, Louis (1990) *La Société française en tendances*, Paris, PUF
3. Duran, Gilbert (1969) *Les Structures anthropologiques de l'imaginaire. Introduction à l'archétypologie générale*, Paris, Bordas

4. Ferreol, Gilles (1992) *Intégration et exclusion dans la société française contemporaine*, Lille, Presses Universitaires de Lille
5. Goffmann, Erving (1973), 2 volume, *La mise en scène de la vie quotidienne* (traducere), Paris, Minuit (prima ediție în 1956 și 1971)
6. Jodelet, Denise (editor), (1989) *Les représentations sociales*, Paris, PUF
7. Kula, Witold (1984) *Les mesures et les hommes*, traducere, Paris, Editions de la maison des Sciences de l'homme (prima ediție în 1970)
8. Laurent, Alain (1985) *De l'individualisme. Enquête sur le retour de l'individu*, Paris, PUF
9. Maffesoli, Michel (1987) *la connaissance ordinaire. Précis de sociologie compréhensive*, Paris, Klincksieck
10. Schnapper, Dominique și Mendras, Henri (eseu reunit de), (1990) *Six manières d'être européen*, Paris, Gallimard
11. Stoetzel, Jean (1983) *Les valeurs du temps présent: une enquête européenne*, Paris, PUF
12. Thuillier, Guy (1977) *Histoire du quotidien au XVIIIème siècle nivernais*, Paris, Mouton

Traducere Ioana Mărășescu